

УДК 81'25

## **ФРАЗЕОЛОГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСИВНОЇ ВИРАЗНОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ**

**Подвойська О. В., Гаврюшенко А. С.**

*Стаття присвячується дослідженню причин та основних типів фразеологічних трансформацій у сучасній німецькій публіцистиці. Увага приділяється особливостям перекладу трансформованих німецьких фразеологізмів українською мовою.*

*Ключові слова:* фразеологізм, трансформація, публіцистика, переклад.

*Статья посвящается исследованию причин и основных типов фразеологических трансформаций в современной немецкой публицистике. Внимание уделяется особенностям перевода трансформированных немецких фразеологизмов на украинский язык.*

*Ключевые слова:* фразеологизм, трансформация, публицистика, перевод.

*The article is dedicated to the research of the causes and basic types of phraseological transformations in the modern German publicistic texts. The special attention is given to the translation peculiarities of transformed German phraseological units into Ukrainian.*

*Key words:* phraseological unit, transformation, publicistics, translation

В умовах свободи слова та розвитку інформаційних технологій сучасний публіцист вже не тільки описує певні факти, але й надає їм оцінку, формує громадську думку за допомогою мовленнєвої експресії. Джерелом мовленнєвої експресії часто стають фразеологізми, особливо ті, що зазнали авторських трансформацій.

Переклад трансформованих фразеологізмів є своєрідним викликом для перекладача, оскільки вимагає не тільки пошуку фразеологічного відповідника, але й відтворення авторської гри слів зі збереженням зв'язку з узуальним фразеологізмом. Таким чином, виникає потреба детальнішого дослідження трансформованих фразеологізмів у публіцистичних текстах німецьких видань та особливостей їх перекладу українською.

Вивченню різних аспектів природи трансформованих фразеологізмів присвячено низку робіт таких науковців як Урбан А. [7], Бургер Г. [5], Пташник С. Б. [2], Федоренко Л. О. [4] та інші. Віддаючи належне дослідницькій праці цих та інших науковців, зауважимо, що дослідження трансформованих фразеологізмів досі є актуальним, оскільки їх склад постійно поповнюється через активне застосування у публіцистиці, та спричинену цим проблему їхнього перекладу.

Метою цієї розвідки є визначення основних типів фразеологічних трансформацій та їх ролі в німецькій публіцистиці, а також виявлення тонкощів відтворення трансформованих фразеологізмів при перекладі.

На перший погляд, трансформація фразеологізму може здатися певним оксюмороном, оскільки вона "суперечить одній з основних характеристик ФО – стійкості, стабільності компонентного складу" [4]. Втім, фразеологічну стабільність слід розглядати скоріше як "відносну рису" [6], аніж як обов'язкову умову. Таким чином, навіть стійкі словосполучення підлягають структурним та семантичним трансформаціям.

Під фразеологічними трансформаціями Пташник С. Б. розуміє "такі оказіональні перетворення семантики та/або структури ФО, які автор застосовує з певною інтенцією, і які виходять за рамки тих змін форматива, котрі необхідні для інтеграції фразеологізму в реченні" [6]. У цій статті ми дотримуватимемось саме цього визначення, оскільки воно, на нашу думку, найбільшою мірою розкриває сутність фразеологічної трансформації.

Цілком слушною є думка про те, що трансформація фразеологізму має розглядатися в умовах контексту, оскільки вона не може відбуватися сама по собі, без зв'язку з текстом, в якому він функціонує. Усі трансформовані фразеологізми

викликають у пам'яті реципієнта узуальний фразеологізм, він порівнює зміст узуального фразеологізму й нове, розширене значення його у прочитаному тексті. Нова експресивність фразеологізму надає можливість загострити сприйняття того, заради чого написаний публіцистичний текст, розмежувати позитивне й негативне ставлення до описуваних фактів [3].

Погляди науковців щодо класифікації фразеологічних трансформацій різняться. Так, Пташник С. Б. виділяє такі два типи фразеологічних трансформацій: структурний (субституція, експансія, редукція, контамінація, граматичні модифікації) та контекстуальний (одночасна асоціація з прямим значенням зворота чи його конститuentів; домінантна актуалізація фразеологічного значення, при якій модифікація корелює з контекстом відповідно до прямого значення зворота чи конститuenta; одночасна реалізація прямого та фразеологічного значень) [2, с. 9].

В свою чергу Бургер Г. пропонує детальнішу класифікацію: лексична субституція, детермінативна композиція, додавання прикметників та означення родового відмінку, поділ, скорочення, координація, зміна ствердження - заперечення, введення в контекст, порушення семантичних умов відбору, нагромадження, контамінація, катахреза [5, с. 70-89].

Проте, незважаючи на відмінність у класифікаціях, більшість дослідників розрізняють два типи фразеологічних трансформацій: структурно-семантичні, які характеризуються зміною форматива та семантичні, коли форматив фразеологічної одиниці залишається без змін, а оказіональність вживання виявляється внаслідок специфічної інтеграції у контекст [1, с. 64]. У нашому дослідженні ми дотримуватимемося такого поділу типів трансформації, до яких, з-поміж наведених вище та інших класифікацій, відносимо найбільш вживані в німецьких публіцистичних текстах: структурно-семантичні (субституція, редукція, експансія та їх поєднання) та семантичні (буквалізація значення фразеологізму).

Незалежно від того, яку трансформацію застосовував автор оригіналу, важливо, аби реципієнт розпізнав узуальний фразеологізм, виявив, яким змінам він піддався. З цієї метою як автор тексту оригіналу, так і перекладач мають ретельно застосовувати фразеологічні трансформації з думкою про потенційного реципієнта, його фонові знання та словниковий запас. Розглянемо основні тонкощі перекладу фразеологізмів на прикладах найпоширеніших видів трансформацій у німецьких публіцистичних текстах.

Субституція – один із найпоширеніших прийомів структурно-семантичної трансформації, який полягає у заміні одного або більше компонентів фразеологізму на інші елементи, зумовлені контекстом [7, с. 71].

Наприклад, "*Liebe auf den ersten Schluck*" [12] - *Кохання з першого ковтка*. У цьому випадку узуальний фразеологізм *Liebe auf den ersten Blick* має фразеологічний еквівалент в мові перекладу *кохання з першого погляду*, а отже, у тексті перекладу вдалося відтворити трансформацію фразеологізму. У тексті оригіналу йдеться про любов до кави, таким чином, заміна компоненту *Blick* на *Schluck* зумовлена контекстом, а власне трансформація фразеологізму створює стилістичний ефект – текст стає експресивнішим, привертає увагу реципієнта тексту.

Розглянемо інший приклад субституції: "*Kleider machen Autos*" [13] - *По салону стрічають*. У цьому випадку в узуальному фразеологізмі *Kleider machen Leute* відбувається заміна компоненту *Leute* на *Autos*, а за відповідник якого в мові перекладу можна взяти редукований фразеологізм *по одезі стрічають*. У тексті оригіналу йде мова про те, що сьогодні для людей важливими є не тільки потужність чи ціна автівки, але також і її дизайн. Таким чином, при перекладі трансформація фразеологізму відтворюється, а інтенція автора до більшої експресивності зберігається.

Субституція може застосовуватися і одразу до декількох компонентів фразеологізму: "*Doch nun haben die Österreicher den Rubikon überschritten, oder vielmehr: Sie haben die Saalach überquert*" [11]. - *Та австрійці перейшли Рубікон, ба навіть більше: вони перетнули Залах*. На цьому прикладі бачимо, як автор вдається до суцільної заміни всіх компонентів зі збереженням структури фразеологізму *den Rubikon überschreiten* (перейти Рубікон, зробити важливий крок), тим самим оказіональний фразеологізм *die Saalach überqueren* утворює певну алюзію на узуальний фразеологізм. Виявленню такої фразеологічної алюзії при перекладі сприяє

її сусідство з узуальним фразеологізмом, яке значно підсилює експресивність тексту та має бути відтворено в тексті перекладу.

Експансія є другим структурно-семантичним прийомом трансформації фразеологізмів, вона реалізується за допомогою поширення одного чи декількох компонентів складу фразеологічної одиниці [7, с. 59].

Найчастіше фразеологізм зазнає експансії за допомогою епітетів, які долучаються до іменникової частини фразеологічної одиниці задля надання скоріш суб'єктивної оцінності автором. Щодо кількісної характеристики експансії, то простежується розширення базової фразеологічної одиниці однією або двома лексемами [1, с. 65].

Наприклад, "*Die Grünen reiben sich derweil freudig die Hände*" [15]. - "Зелені між тим радісно потирають руки. Тут спостерігається експансія фразеологізму *sich die Hände reiben* (український відповідник *потирати руки*). Так, експансія фразеологізму за допомогою прикметника *freudig* сприяє інтенсифікації експресивності нової оказіональної одиниці, підсилює її значення. При перекладі важливо звернути увагу на поширений компонент складу фразеологічної одиниці та відтворити його в тексті перекладу.

Експансія фразеологізму може відбуватися також за допомогою означення в родовому відмінку, наприклад, розповідаючи про антитерористичний закон міністра внутрішніх справ Німеччини про заборону носити будь-які наплічники, сумки чи пакети, автор пише: "*Das Taschentrageverbot hat zudem modische Konsequenzen. Selbst Hipster tauschen ihre Skinny-Jeans gegen breite Cargo-Hosen... Ein Dorn im Auge des Bundesinnenministers, der Träger dieses Aufzugs schlicht "Gefährder" nennt*" [14]. - Заборона на носіння сумок впливає ще й на моду. Навіть хіпстери змінили свої вузькі джинси на широкі штани... Більмо на оці міністра внутрішніх справ, для котрого люди в такій одежі "несуть загрозу". У цьому випадку експансія фразеологізму *ein Dorn im Auge* (більмо на оці; сіль в оці) збагачує його семантику, зображує відношення автора до описуваних подій та наштовхує реципієнта на негативну реакцію.

Часом публіцисти вдаються до декількох різних трансформації одного фразеологізму, що значно підсилює мовленнєву експресію тексту, а автор тексту в свою чергу демонструє майстерність слова. Наприклад, "*Als lebenslustig und – um ein altmodisches Wort zu benutzen – "volksnah" galt der FDP-Politiker und auch als jemand, der durchaus bereit war, dem Affen der Popularität den Zucker nicht zu verweigern*" [8]. - Він мав репутацію життєрадісного, та, як-то колись казали, "близького до народу" політика з Вільної демократичної партії Німеччини", котрий не пропускав жодної нагоди попіаритися. У цьому випадку фразеологізм *dem Affen Zucker geben* (потурати собі, своїм бажанням) піддається подвійній трансформації: експансія, за якої автор розширює фразеологізм за допомогою *der Popularität*, а також субституція, за якої відбувається заміна фразеологічного компонента *geben* на дієслово *verweigern*. Враховуючи відсутність в мові перекладу повного фразеологічного відповідника, при перекладі трансформованого фразеологізму виникла потреба вдатися до описового перекладу з урахуванням контексту оригіналу.

Ще одна структурно-семантична трансформація фразеологізмів, наявна у німецькомовних публіцистичних текстах, – редукація, під якою розуміють скорочення компонентного складу фразеологізму, яке не призводить до втрати цілісного фразеологічного значення, а виконує стилістичне завдання [7, с. 67]. Редукація створює ефект лаконічності та вичерпності висловлювання, тому частіше застосовується у заголовках публіцистичних текстів.

Наприклад, "*So wird zwischen den Zeilen deutlich, dass die Sozialdemokraten gelogen haben, um 2009 an die Macht zu kommen*" [10].- Тож між рядків стає очевидно, що соціал-демократи прибrehали, аби у 2009 році прийти до влади. Як бачимо з цього прикладу, у фразеологізмі *zwischen den Zeilen lesen* (читати між рядків) автор вдається до редукації дієслова *lesen*, але семантика узуального фразеологізму зберігається та підсилюється. При перекладі важливо відтворити редукацію фразеологізму так, щоб вона сприймалася читачем так, як це задумав автор тексту оригіналу.

Що стосується семантичних трансформацій, то автори німецькомовних публіцистичних статей використовують переважно буквализацію, часткове переосмис-

лення семантики фразеологізму, за якого, залежно від контексту, його значення може сприйматися як фразеологічне або як пряме [6].

Наприклад, *"Population gewachsen: In den Wäldern sagen sich nicht mehr nur Fuchs und Hase gute Nacht"* [9]. - Популяція зросла: відтепер у лісах роги правлять не тільки козам. Фразеологізм *wo sich Fuchs und Hase gute Nacht sagen* позначає далеку відстань, віддалені, суворі необжиті місця та має декілька фразеологічних відповідників в українській мові: *у чорта на болоті, де козам роги правлять, куди ворон і кісток не заносить* тощо. Ці фразеологізми в українській мові збігаються з німецьким за значенням, але не за лексичним складом, що значно ускладнює перекладацьке завдання. З метою відтворення буквализації фразеологічного значення при перекладі бажано обрати саме той фразеологізм, який за лексичним складом буде наблизений до лексичного складу оригіналу та до контексту.

Таким чином, як показав аналіз сучасних німецькомовних публіцистичних текстів, структурно-семантичні трансформації кількісно переважають над семантичними. Це можна пояснити тим фактом, що семантичні трансформації фразеологізмів, хоча і стилістично експресивніші, вимагають більшої творчої винахідливості від автора. До основних структурно-семантичних трансформацій фразеологізмів, які зустрічаються в німецьких публіцистичних текстах, відносимо субституцію, експансію, редукцію та їх поєднання; основною семантичною трансформацією вважаємо буквализацію значення фразеологізму. Дослідження показало, що ступінь перекладності того чи іншого трансформованого фразеологізму пов'язаний з наявністю в мові перекладу фразеологічних еквівалентів і не залежить від того чи іншого прийому трансформації фразеологізму. В процесі перекладу в першу чергу важливо розпізнати фразеологізм в тексті оригіналу та, за наявності трансформації, відтворити її в тексті перекладу. У разі, коли відтворення трансформації фразеологізму не можливе, перекладач може вдаватися до описового або контекстуального перекладу з урахуванням інтенції автора. Важливо, щоб реципієнт перекладу мав змогу розпізнати узуальний фразеологізм та виявити, яким змінам він піддався. Крім того, вбачаємо за необхідне, за наявності у мові перекладу декількох еквівалентів для трансформованого фразеологізму, обирати найбільш розповсюджений еквівалент, а отже, відомий для широкого загалу, звертаючи увагу також і на контекст текстів як оригіналу, так і перекладу.

Перспективи подальших розвідок полягають у детальнішому дослідженні інших прийомів трансформацій фразеологізмів та у виведенні загального алгоритму перекладу німецьких трансформованих фразеологізмів українською мовою.

### Література

1. Карабін У. Модифікація фразеологізмів як стилістичний прийом у німецькомовному художньому дискурсі [Текст] / У. Карабін, В. Сулим // Іноземна філологія. – 2013. – №125. – С. 62–69.
2. Пташник С. Б. Структурно-семантичні особливості фразеологічних модифікацій та їхні функції в німецькому газетному тексті : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 "Германські мови" / С. Б. Пташник. – Львів, 2008. – 22 с.
3. Тараба І. О. Лексико-семантичні трансформації складу німецьких та українських фразеологізмів у газетно-інформаційних текстах [Електронний ресурс] / І. О. Тараба // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – № 34. – 2007. – Режим доступу до джерела:  
<http://eprints.zu.edu.ua/1963/1/11.pdf>.
4. Федоренко Л. О. Модифікації структурного і семантичного складу фразеологізмів сучасної німецької мови [Електронний ресурс] / Л. О. Федоренко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 34. – Режим доступу до джерела:  
<http://www.nbuv.gov.ua/articles/2007/07flosnm.zip>.
5. Burger H. Handbuch der Phraseologie [Текст] / H. Burger, A. Buhofer, A. Sialm. – Berlin : de Gruyter, 1982. – 448 S.
6. Ptashnyk S. "Unstabile" feste Wortverbindungen: Zur Dynamik des phraseologischen Sprachbestandes [Електронний ресурс] / S. Ptashnyk // Hermes. – 2005. – № 35. – Режим доступу до джерела:  
<http://download2.hermes.asb.dk/archive/download/Hermes-35-5-Ptashnyk.pdf>.

7. Urban A. Zwischen den Zeilen gelesen. Funktionen von Phraseologismen in Feuilletons der "Frankfurter Allgemeinen Zeitung" [Текст] / A. Urban. – Poznan : Naukowe UAM, 2009. – 247 S.

**Джерела ілюстративного матеріалу**

8. Gaus B. Ein weitsichtiger Liberaler [Електронний ресурс] / taz. – 24.08.16. – Режим доступу до джерела:

<http://www.taz.de/!5330803/>.

9. GTA 5 – die PS3 und PS4 Fassung im Vergleich [Електронний ресурс] / Welt. – Режим доступу до джерела:

<https://www.welt.de/spiele/gallery134509578/GTA-5-die-PS3-und-PS4-Fassung-im-Vergleich.html>.

10. Herrmann U. Das 36-Milliarden-Loch [Електронний ресурс] / taz. – 08.02.17. – Режим доступу до джерела:

<https://www.taz.de/Thriller-ueber-die-Griechenland-Krise/!5377008/>.

11. Köpf M. Flying Bulls üben über Freilassing [Електронний ресурс] / Süddeutsche Zeitung. – 17.09.16. – Режим доступу до джерела:

<http://www.sueddeutsche.de/bayern/flugshow-flying-bulls-fliegen-ueber-freilassing-1.3163275>.

12. Krätzig P. Liebe auf den ersten Schluck [Електронний ресурс] / Süddeutsche Zeitung. – 05.04.15. – Режим доступу до джерела:

<http://sz-magazin.sueddeutsche.de/texte/anzeigen/42945/Liebe-auf-den-ersten-Schluck>.

13. Panorama: Familienausflug nach Schweden [Електронний ресурс] / Welt. – 06.03.15. – Режим доступу до джерела:

<https://www.welt.de/motor/news/article138135049/Panorama-Familienausflug-nach-Schweden.html>.

14. Rau N. Die Friedensakrobatik [Електронний ресурс] / taz. – 10.01.17. – Режим доступу до джерела:

<http://www.taz.de/!5372487/>.

15. Vertane Chance [Електронний ресурс] / taz. – 14.01.17. – Режим доступу до джерела:

<https://taz.de/Kommentar-Mueller-und-Holm/!5374229;m/>.